

Startdocument Regionale Energiestrategie Regio Hoeksche Waard

1. Inleiding

1.1 Nationale opgave

Om de opwarming van de aarde tot stilstand te brengen, of zelfs te verminderen, zijn drastische maatregelen nodig. In het 4^e kwartaal van 2019 wordt, naar verwachting, het nationaal Klimaatakkoord gesloten: de Nederlandse uitwerking van de internationale klimaatafspraken van Parijs (2015). Veel van de afspraken in het Klimaatakkoord zullen in de regio worden waargemaakt. Het Rijk en decentrale overheden streven gezamenlijk de doelstelling na om te komen tot 49% CO₂-reductie in 2030.

Op dit moment bereiden het Rijk, de decentrale overheden, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties samen een Klimaatakkoord voor om invulling te geven aan deze doelstelling. De energietransitie kan alleen slagen door samenwerking tussen deze verschillende partijen. Ze vullen elkaar aan op expertise, uitvoeringscapaciteit, kennis, (wettelijke) bevoegdheden en verantwoordelijkheden.

1.2 Regionaal maatwerk voor nationale doelen

Om invulling te geven aan de nationale doelen en afspraken is regionaal maatwerk nodig. Dit geldt in het bijzonder voor de ruimtelijke inpassing van hernieuwbare opwek, opslag en de infrastructuur voor warmte en elektriciteit. Ruimte is immers een schaars goed. Dit vraagt om een nieuwe vorm van samenwerken tussen overheden en maatschappelijke partners.

Hiertoe hebben de overheden in het Interbestuurlijke Programma (IBP, februari 2018) afgesproken een meerjarige programmatische nationale aanpak met landsdekkende regionale energiestrategieën (RES) uit te werken. In het IBP is tevens afgesproken dat de besluitvorming over deze strategieën plaatsvindt via het omgevingsbeleid van gemeenten, provincies en Rijk en het via het beleid van de Waterschappen (o.a. waterbeleidsplannen).

1.3 Regionale Energievisie Hoeksche Waard

De vijf voormalige gemeenten in de Hoeksche Waard hebben zichzelf ook een opgave ten doel gesteld. Deze is vastgelegd in de Energievisie Hoeksche Waard 2016-2020, met daaraan gekoppeld een uitvoeringsprogramma om te komen tot de doelstelling welke in de visie is opgenomen, een energieneutrale Hoeksche Waard in 2040. Dit kan bereikt worden door alle energie die in 2040 in de Hoeksche Waard gebruikt wordt lokaal op te wekken. De Energievisie is opgesteld in samenwerking met maatschappelijke organisaties. Die partijen hebben we hierbij ook zeker nodig omdat wij als gemeente deze ambitie niet zelf kunnen realiseren.

1.4 Relatie met ander visies en beleidsstukken

Naast de energievisie heeft de RES ook nog relaties met andere al bestaande of in wording zijnde beleidsstukken en visies. Hierbij kan gedacht worden aan de woonvisie, het gebiedsprogramma maar ook de al eerder genoemde Omgevingsvisie.

Woonvisie

Vanuit de woonvisie wordt ingezet op vitaliteit in de Hoeksche Waard. In de komende periode (tot 2025) zullen er nog ca. 3000 woningen gebouwd worden in de Hoeksche Waard. Daarnaast krijgen we te maken met vergrijzing. Om de vitaliteit te behouden wordt ook ingezet om jonge gezinnen naar de Hoeksche Waard te krijgen en te behouden. Het verduurzamen van de woningen en het ook comfortabel maken van de woningen op gebied van energie is hier ook een onderdeel van.

Voor nieuwbouw wordt ingezet op energieneutraal, waarbij zowel de gebouwgeboden als de gebruiksgebonden energie op of aan de woningen moet worden opgewekt. Daar waar het een gehele gebiedsontwikkeling betreft wordt ook uitgegaan van energieneutraliteit op gebiedsniveau. Op deze manier wordt voorkomen dat nieuwbouw woningen een extra opgave gaan vormen waarvoor energie moet worden opgewekt. Daar waar mogelijk zal gekeken worden naar de alternatieven voor aardgas bij de verschillende gebiedsontwikkelingen zodat hierop ingespeeld kan worden. Met de RES en de daaruit voortvloeiende warmtetransitie visie kan daar nog beter op worden ingespeeld.

Gebiedsprogramma

De Hoeksche Waard zal de komende 15 jaar een demografische transformatie ondergaan. Deze demografische ontwikkelingen bedreigen de sociaal economische vitaliteit van de Hoeksche Waard. Daarom hebben partijen uit de Hoeksche Waard en de provincie de handen ineengeslagen om de gevolgen van de demografische ontwikkelingen zoveel mogelijk te dempen en de sociaal-economische vitaliteit van het gebied te behouden en waar mogelijk te versterken.

Hiertoe hebben we een gebiedsprogramma opgesteld: "De Hoeksche Waard werkt, de voedingsbodem voor de Randstad". Hoofddoelstelling van dit programma is het versterken/behouden van de sociaal-economische vitaliteit van het gebied.

Het programma behelst 5 actielijnen (energie, natuur & recreatie, landbouw, bereikbaarheid en demografie). We werken samen om binnen de 5 actielijnen te komen tot regionale inhoudelijke programma's zodat alle kansen en synergiemogelijkheden optimaal benut worden. We trachten gezamenlijke opgaven en kansen met een versnelling en verbreding tot uitvoering te brengen met als doel een positieve bijdrage te leveren aan de vitaliteit en versterking van de economische ontwikkeling van de regio en daarmee werkgelegenheid, de omgevingskwaliteit en het welzijn van de inwoners van de Hoeksche Waard.

In het gebiedsprogramma zijn onder de actielijn "energie" de nodige projecten opgenomen, waaronder ook de RES. De meeste projecten die hierin zijn opgenomen komen uit de Energievisie Hoeksche Waard. Deze dragen bij aan het besparen van energie of het duurzaam opwekken van energie. Deze worden meegenomen bij het opstellen en uitwerken van de RES.

Omgevingsvisie

In de Hoeksche Waard is al een Omgevingsvisie opgesteld. Hierbij is voor zover mogelijke rekening gehouden met de ambities op het gebied van duurzaamheid. In alle "waardmakersteams" die de Omgevingsvisie hebben opgesteld is duurzaamheid ter sprake gekomen. Aangezien het proces van de Omgevingsvisie voor loopt op de RES is de Omgevingsvisie wel zo opgesteld dat de ambities en de uitkomsten van de RES hier ingepast kunnen worden.

De definitieve RES zal dus één op één worden opgenomen in de Omgevingsvisie.

2. Wat is een Regionale Energiestrategie (RES)?

De RES is het instrument voor 30 regio's in Nederland en dus ook voor de Hoeksche Waard om de ruimtelijke inpassing van de energietransitie met maatschappelijke betrokkenheid te organiseren en als bod aan te bieden aan het Rijk. Het bijzondere van deze regio is dat ze uit slechts één gemeente bestaat. In de RES wordt verwoord hoe de gemeente samen met de maatschappelijke partners, het bedrijfsleven en de bewoners komt tot regionaal gedragen keuzes voor energiebesparing en de opwekking van duurzame elektriciteit, de warmtetransitie in de gebouwde omgeving en de daarvoor benodigde opslag en energie-infrastructuur. Hiernaast zal het aanbod mag zich ook uitstrekken tot beperking van CO₂-uitstoot op het gebied van de landbouw en mobiliteit. Dit met als doel bij te dragen aan de landelijke doelstellingen op het gebied van CO₂-uitstoot.

De samenwerking zal leiden tot een energiestrategie waarin is uitgewerkt welke concrete zoekgebieden geschikt zijn voor energie uit zon, wind, bodem of water, rekening houdend met ruimtelijke kwaliteit en het maatschappelijk draagvlak. Procesparticipatie bij de ontwikkeling van de Regionale Energie Strategie leidt tot kwalitatief beter onderbouwde keuzes en besluiten en draagt op die manier bij aan een succesvolle uitvoering.

In de bijlage is een checklist opgenomen, waaraan de concept RES volgens de handreiking RES aan moet voldoen. De volledige handreiking is te vinden op Regionale-energiestrategie.nl. Mogelijk dat deze nog aangepast zal worden na ondertekening van het Klimaatakkoord.

De Regionale Energie Strategie Hoeksche Waard bevat tenminste concreet de volgende onderdelen:

1. Een regionale invulling van het op te stellen vermogen in MW (en verwachte MWh) voor hernieuwbare energie op land, de betekenis hiervan voor de energie-infrastructuur, met inachtneming van ruimtelijke kwaliteit en maatschappelijk draagvlak, afgewogen tegen andere (ruimtelijke) belangen.
2. Een heldere en herleidbare onderbouwing van het aanbod en keuzes voor potentiële zoekgebieden die benut kunnen worden, inclusief een beschrijving van het doorlopen proces. Indien mogelijk worden deze zoekgebieden ook op kaart getoond.
3. Een Regionale Structuur Warmte, met daarin een gevalideerd overzicht van alle beschikbare (grootschalige) duurzame warmtebronnen binnen de regio, de totale warmtevraag binnen de regio, een overzicht van de bestaande en geprojecteerde infrastructuur voor warmte. Hierbij wordt een inschatting gemaakt van de daadwerkelijke bruikbaarheid van deze bronnen binnen de regio in tijd en geld.
4. Daarnaast is in deze Regionale Structuur Warmte opgenomen welke relevante stakeholders (voor warmte transport, productie en afname) zijn betrokken in het proces en wordt een procesvoorstel opgeleverd hoe de regio beschikbare bronnen, warmtevraag en infrastructuur logisch, efficiënt en betaalbaar wil gaan koppelen en hoe de stakeholders in het vervolg worden betrokken.

Deze opsomming is gebaseerd op het concept Klimaatakkoord dat kaders geeft voor het product dat alle 30 regio's in Nederland moeten opleveren. Aangezien het Klimaatakkoord nog niet definitief is, kan dit nog wijzigen.

Uiterlijk 1 juni 2020 zal de Concept RES aan het Rijk aangeboden moeten worden. Op basis van de reactie van het Rijk zal vervolgens maart 2021 de definitieve RES opgeleverd moeten worden. Het RES traject kent een doorlooptijd tot 2030 en zal in een cyclus van minimaal 2 jaar worden geüpdatet.

3. De opgave en de ambitie

In de RES worden de nationale afspraken uit het Klimaatakkoord in de praktijk gebracht in 30 regio's. Dit gebeurt binnen het Nationaal Programma RES. Gemeente Hoeksche Waard is één van deze aangewezen regio's. In een RES-regio werken overheden met maatschappelijke partners, netbeheerders, het bedrijfsleven en waar mogelijk bewoners, regionaal gedragen keuzes uit. Dit doen zij voor de opwekking van duurzame elektriciteit (tenminste 35 TWh voor heel Nederland), de warmtetransitie in de gebouwde omgeving en de daarvoor benodigde opslag- en energie-infrastructuur. Deze keuzes worden vertaald naar gebieden, projecten en naar de implementatie en uitvoering van die projecten. De focus in de RES ligt op de opgaven van de tafels Gebouwde omgeving en Elektriciteit uit het Klimaatakkoord. Eventueel kunnen ook (ruimtelijke) opgaven van andere tafels worden meegenomen in de RES, zoals: goed inpassen van de laadinfrastructuur.

Maar ook de kansen en mogelijkheden die agrariërs zien op hun bedrijven om CO₂-uitstoot te reduceren en energie op te wekken. Bovendien wordt er in de regio al gewerkt aan andersoortige energieplannen om het energiegebruik om laag te brengen (o.a. via het Regionale Energieloket en Stichting Energieke Regio) en aan de doelen van het huidige Energieakkoord (waaronder de 6000 MW wind op land). Deze energieplannen maken onderdeel uit van de landelijke doelstelling om voor 2030 35 TWh duurzame energie op te wekken.

Energievisie Hoeksche Waard en de Ruimtelijke Analyse

In 2016 is door de vijf voormalige gemeenten in de Hoeksche Waard de Energievisie Hoeksche Waard 2016-2020 vastgesteld. Hierin hebben de voormalige gemeenten de ambitie uitgesproken om in 2040 energieneutraal te zijn.

Aan deze visie is een uitvoeringsprogramma gekoppeld wat een eerste aanzet is om te komen tot energieneutraliteit in 2040. De Energievisie gaat uit van de trias energetica welke zich uit in de drie pijlers die in de Energievisie zijn opgenomen. De eerste pijler is energie besparen. Door zoveel mogelijk energie te besparen kunnen we de totale energievraag terugdringen, waardoor we ook minder duurzame energie hoeven op te wekken. Er wordt ingezet op 35% energiebesparing in 2040 ten opzichte van het huidige energiegebruik. Dit leidt naar pijler 2, duurzame energieopwekking. Binnen deze pijler wordt ingezet op zoveel mogelijk duurzaam opwekken van energie o.a. door windmolens, zonnepanelen en zonneweides en biomassa. De laatste pijler is duurzame mobiliteit. Mobiliteit is naast de bebouwde omgeving een grote energieverbruiker. Door in te zetten op duurzame mobiliteit moet de energievraag voor mobiliteit omlaag gebracht worden, of worden omgezet naar een duurzame variant zoals b.v. elektrisch rijden.

Eind 2017/begin 2018 is in de Hoeksche Waard een nulmeting uitgevoerd om te zien waar de Hoeksche Waard nu staat. Hoeveel energie was er destijds nodig in de Hoeksche Waard en hoeveel van deze energie werd al duurzaam opgewekt. Tevens is gekeken naar het jaar 2040, hoeveel energie moet er dan duurzaam worden opgewekt zodat de Hoeksche Waard energieneutraal is, en wat voor ruimtelijke impact heeft dit op de Hoeksche Waard. Dit laatste is weergegeven in de Ruimtelijke Analyse Hoeksche Waard Energieneutraal 2040, welke is uitgevoerd door BVR adviseurs met behulp van input vanuit maatschappelijke organisaties tijdens drie gehouden werkateliers. Hierbij wordt uitgegaan van 35% energiebesparing in 2040 ten opzichte van het huidige energiegebruik. Deze ruimtelijke analyse is eind 2018 ter kennisgeving aangeboden aan de gemeenteraden van de vijf voormalige Hoeksche Waardse gemeenten.

De hiervoor genoemde stukken en gegevens bieden een gedegen basis om op verder te gaan, zodat we kunnen komen tot een goede en gedragen Regionale Energiestrategie voor de Hoeksche Waard.

Warmteconcepten

In de eerder genoemde ruimtelijke analyse is een doorrekening gemaakt naar het jaar 2040, waarbij alle energie die in 2040 nodig is duurzaam wordt opgewekt. Hierbij is alleen uitgegaan van de energievraag van de gebouwde omgeving zoals deze er nu is. Het aardgasloos maken van de gebouwde omgeving is hierin nog niet meegenomen. Nederland heeft als doelstelling dat de gehele gebouwde omgeving in 2050 aardgasloos is. Om dit voor elkaar te krijgen moeten er alternatieve warmtebronnen worden aangesproken. Dit zou kunnen door middel van geothermie, warmtenetten met restwarmte, door warmte uit oppervlaktewater of "all-electric" (b.v. warmtepompen). De Hoeksche Waard is een regio waar weinig alternatieve warmtebronnen aanwezig zijn. Oppervlaktewater biedt kansen om in te zetten als alternatieve warmtebron. Vanuit de warmteconcepten wordt deze bron als zeer kansrijk omschreven voor de Hoeksche Waard. Nader onderzoek moet uitwijzen in hoeverre deze is in te zetten in de Hoeksche Waard. Mochten er verder weinig alternatieve warmtebronnen geschikt zijn dan leidt dit er toe dat een groot deel van de bebouwde omgeving in Hoeksche Waard waarschijnlijk de "all-electric" variant als alternatieve warmtebron zal moeten gaan gebruiken.

Dit heeft als nadeel dat er meer elektriciteit nodig is om de bebouwde omgeving te verwarmen. De vraag naar duurzaam opgewekte elektriciteit zal daarmee toenemen.

In de bijgevoegde warmteconcepten is weergegeven welke alternatieve warmtebronnen in de Hoeksche Waard aanwezig zijn, en waar. Ook dit is een document wat input biedt voor de op te stellen RES.

Belangrijk is te constateren dat we de Energietransitie alleen kunnen realiseren als we samenwerken met andere belangrijke partijen voor de gemeente (Energiebedrijven, woningbouwcorporatie, waterleidingsbedrijven, bedrijfsleven etc.). We moeten komen tot een gezamenlijk gedragen energiestrategie die voldoende ruimte biedt om te experimenteren, maar toch voldoende richting geeft om zaken op te pakken.

Uitgangspunten en ambitie

De eerder genoemde stukken bieden een goede basis om te komen tot een gedragen RES. Uitgangspunt van dit startdocument is om te komen tot een energie neutrale Hoeksche Waard in 2040. Dit is de ambitie welke benoemd is in de Energievisie Hoeksche Waard 2016-2020. Hierbij moet nog wel een slag gemaakt worden naar een besparing op de CO₂-uitstoot van 49% in 2030.

Het uitgangspunt is om in eerste instantie zoveel mogelijk in te zetten op het besparen van energie zodat er ook zo min mogelijk energie hoeft te worden opgewekt.

Voor 2020 is de ambitie om:

Inzichtelijk maken wat in de Hoeksche Waard mogelijk en nodig is, in concrete stappen, om de transitie naar betaalbare, betrouwbare, schone en veilige energie voorziening voor de gemeenten mogelijk te maken. Naast de tafel van de gebouwde omgeving worden ook de opgave op het gebied van landgebruik en mobiliteit meegenomen in de RES.

De hoofdresultaten zullen zijn:

1. Een Regionale, gedragen, visie op de energietransitie richting 2040
2. Een vertaling naar kansen (wat kunnen we nu gaan doen?) op de korte termijn.
3. Hoe en door wie kunnen de kansen het beste opgepakt worden, en welke (deel)samenwerking is nodig tussen de deelnemende partijen (Gemeente, waterschap, provincie, HW Wonen en Stedin).

De ambitie op de lange termijn is:

1. Minimaal 35% energiebesparing ten opzichte van het huidige energiegebruik
2. Tenminste 49% CO₂-uitstoot reductie 2030 conform de landelijke doelstelling;
3. Hoeksche Waard energieneutraal in 2040;

De RES is niet het sluitstuk maar, het fundament waarop partijen de komende jaren verder kunnen werken aan de uitvoering. Het proces naar de RES moet dus ook leiden tot commitment bij partijen om – waar dit nodig is - hun rol te pakken in het vervolgtraject.

Als vervolg op de RES zal de transitievisie warmte moeten worden opgesteld. Hierin zal moeten worden aangegeven welke alternatieve verwarmingsbronnen in de Hoeksche Waard kunnen worden ingezet. Hierbij wordt per wijk het beste alternatief aangereikt zowel qua kosten, continuïteit als infrastructureel.

4. Projectorganisatie

Voor het opstellen van een gedragen RES wordt gevraagd van alle samenwerkingspartners in de regio om plaats te nemen in de stuurgroep van de RES. Het gaat hierbij om provincie Zuid-Holland, Waterschap Hollandse Delta, HW Wonen, Stedin en gemeente Hoeksche Waard. Dit zijn primair de professionele partijen die wij zien als de belangrijkste in de Hoeksche Waard voor deze opgave en die actief zijn in de Hoeksche Waard of een belangrijke positie hierin innemen en ook formeel een rol en verantwoordelijkheid hebben. De overige partijen in de Hoeksche Waard gaan wij het gesprek mee aan.

Maatschappelijk organisaties en inwoners worden zoveel mogelijk betrokken via de Projectgroep RES of via lokale bijeenkomsten. Dit wordt verder toegelicht bij het onderdeel participatie.

De stuurgroep zal uiteindelijk de concept RES en de definitieve RES aanbieden aan het Rijk.

Stuurgroep RES

De stuurgroep van de RES bestaat uit de bestuurders van de provincie Zuid-Holland, Waterschap Hollandse Delta, Stedin, HW Wonen en gemeente Hoeksche Waard.

De stuurgroep is de bestuurlijk opdrachtgever van het ambtelijk opdrachtgeversteam.

De leden zetten zich zowel actief in binnen de samenwerking als extern ten behoeve van de RES.

De stuurgroep ziet er dan als volgt uit:

Gedeputeerde Berend Potjer, provincie Zuid-Holland (vervanging bij afwezigheid Karen Raap)

Heemraad Leo Stehouwer, Waterschap Hollandse Delta (vervanging bij afwezigheid ...)

Manager Innovatie AartJan Zwartscholten, Stedin (vervanging bij afwezigheid Lennard Serieese)

Directeur Paul de Bruijn, HW Wonen (vervanging bij afwezigheid Ben Pluimer)

Wethouder Piet van Leenen, Gemeente Hoeksche Waard (vervanging bij afwezigheid wethouder Huibert Steen)

De voorzitter van de stuurgroep is wethouder Van Leenen.

Projectgroep RES

De stuurgroep wordt ondersteund door een ambtelijke Projectgroep RES, die tevens de stuurgroep vergaderingen voorbereidt.

Leden van de ambtelijke projectgroep zijn:

- mede-uitvoerder van deze overeenkomst en zetten zicht gevraagd en ongevraagd in voor de realisatie van de RES.
- ambassadeur van de RES.
- eerste aanspreekpunt voor de eigen organisatie en zorgen voor doorvertaling van lokale standpunten naar de RES en v.v.
- zorgen voor interne bekendheid met de RES
- verzorgen besluitvorming en ondersteuning van hun portefeuillehouder in de stuurgroep
- aanspreekbaar voor uitgezette acties

Alle partijen die eerder genoemd zijn zullen ook in de ambtelijke werkgroep vertegenwoordigd zijn.

Netwerken (diverse vormen en invulling)

- Kennis-, werk- en inspiratiesessies rondom thema's/projecten, waarbij naast ambtelijke partijen ook andere betrokken samenwerkingspartners uit bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en natuur- en milieuorganisaties met elkaar om tafel zitten.
- Afhankelijk van het plan van aanpak en het procesverloop zal er op thema, project of sectoraal niveau kennis moeten worden opgediept en worden vertaald voor de RES. Daarvoor zullen in kleinere gremia, met diverse samenwerkingspartners uitwisselingsmomenten moeten plaatsvinden.

De samenwerking tussen gemeenten, provincie en waterschap biedt o.a. de volgende kansen:

- Samen met partners kansen in de regio (kunnen) verzilveren.
- Inzicht in kaders en opties voor lokale systeemkeuzes om zo leveringszekerheid en de balans in het energiesysteem te kunnen blijven borgen. Gemeenten bepalen zelf welke lokale oplossingen waar het beste passen.
- Inzicht in welke regionale energie (infrastructuur) er nodig is.
- Ruimtelijke impact van de energietransitie inzichtelijk maken.
- Afstemming met regionale stakeholders om gelijke tred te houden (overheden, netbeheerders, private energieproducenten, investeerders).
- Zicht in mogelijke opschaling ontwikkeling van schone energiebronnen (stroom en warmte) versnellen.
- Instrumentarium en kennis te delen om (lokale) aanpak te versnellen (handelingsperspectief).
- Lobby strategie.
- Inzicht in voortgang van de transitie, in relatie tot de doelstelling. Nodig om de koers bij te stellen en nieuwe ontwikkelingen te kunnen volgen.
- De RES levert een bijdrage aan de totstandkoming sociale innovatie (betrekken burgers, coöperaties e.d., nieuwe business modellen, Next Generation woonwijken etc.)
- Meer inzicht in de marktkansen (en risico's) van de transitie en daarvan afgeleid groei in werkgelegenheid. – Relevant vanwege mogelijke effecten van afbouw fossiel georiënteerde industrie. Mede onderwerp voor de rijks - lobbyagenda

Participatie

Participatie is een belangrijk onderdeel in de RES. Binnen de korte periode die er is voor het opstellen van de RES moet er afstemming hebben plaatsgevonden met maatschappelijke organisaties. Maar ook met de gemeenteraad, Provinciale Staten en Verenigde Vergadering van het Waterschap moet regelmatig worden afgestemd zodat deze goed op de hoogte en betrokken zijn bij het proces.

In het verleden heeft er ook al de nodige participatie plaatsgevonden in het kader van de Ruimtelijke Analyse welke vorige jaar is opgesteld en is aangeboden aan vijf gemeenteraden van de voormalige gemeenten in de Hoeksche Waard. Ook heeft er de nodige participatie plaatsgevonden in het kader van de Omgevingsvisie welke op dit moment ook wordt opgesteld.

Om dit op een goede manier te organiseren wordt nog gekeken naar een juiste vorm en het juiste tijdstip.

Voor maatschappelijke organisaties zal een klankbordgroep worden ingesteld.

Voor deze klankbordgroep zullen alle maatschappelijk partijen gevraagd worden die direct of indirect te maken hebben met de energietransitie en alle gevolgen hiervan.

Hierbij wordt o.a. gedacht aan LTO, Hoeksche Waard Duurzaam, Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid en Hoeksche Waards Landschap. Met deze partijen zal aan het begin van het opstellen van de RES een bijeenkomst worden gehouden om toe te lichten wat voor ogen is met het opstellen van de RES. Tevens kunnen de verschillende organisaties hun zienswijze hierbij aangeven en tevens aangeven wat voor hun het grootste belang is. Later in het proces, na het gereed zijn van de concept RES en de definitieve RES zal nog een dergelijke bijeenkomst worden gehouden.

Voor de gemeenteraad zullen mogelijk 1 of 2 aparte sessies worden georganiseerd om ze betrokken en op de hoogte te houden van de RES. Dit allemaal in aanloop naar het opleveren van de concept RES.

De vorm van participatie zal ook onderdeel zijn van de uitvraag welke wordt gedaan aan de bureaus die de RES voor de regio Hoeksche Waard gaan opstellen. In overleg met het gekozen bureau zal bepaald worden wanneer welke participatie zal plaatsvinden en met wie.

5. Het proces

Het lange termijn doel is de realisatie van een betaalbare, betrouwbare, schone en veilige energievoorziening voor iedereen in de Hoeksche Waard. Waarbij we alle energie die in 2040 nog nodig is in de Hoeksche Waard zelf willen opwekken. Dit houdt o.a. in: CO₂-arme energievoorziening, die bestaat uit meerdere bronnen waardoor het inzetten van omvorming en opslag de leveringszekerheid, ook in tijden met lage hernieuwbare opwek, in de energie vraag kan worden voorzien. Om hiertoe te komen is een goed proces nodig waarbij dialoog met alle betrokken partijen voorop staat. Dit moet leiden tot een breed gedragen energievisie.

Het proces van de RES gekoppeld aan de ondertekening van het Klimaatakkoord.

Hierin is gesteld dat 1 juni 2020 de concept RES moet worden opgeleverd aan het Rijk ter ondertekening. Na het doorrekenen van alle concept RES-en in heel Nederland zal een reactie vanuit het Rijk volgen welke mogelijk tot aanpassingen leidt in het concept. In maart 2021 moet de definitieve RES worden aangeboden aan het Rijk. Hierbij wordt de volgende besluitvorming gehanteerd voor de verschillende producten:

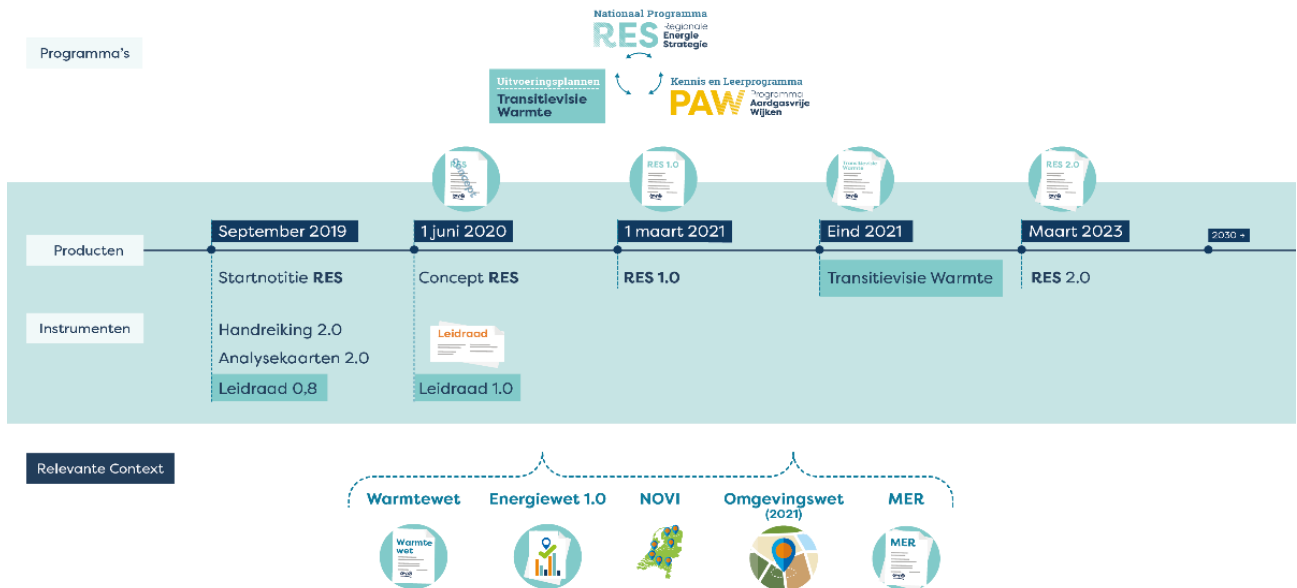
Startdocument: Vaststelling door B&W gemeente HW en door GS Provincie Zuid-Holland. De gemeenteraad, provinciale staten en de Verenigde vergadering van het waterschap ontvangen het startdocument ter kennisname.

Concept RES: Wordt opgeleverd door de stuurgroep na vaststelling door B&W gemeente HW en PS Provincie Zuid-Holland en bestuurlijke instemming van HW Wonen, Stedin en het Waterschap zoals vertegenwoordigd in de stuurgroep. De gemeenteraad, PS en de Verenigde Vergadering van het Waterschap ontvangen de concept RES ter kennisname, net als alle andere partners (HW Wonen en Stedin) en de alle betrokken maatschappelijke partijen en organisaties.

Definitieve RES: Wordt opgeleverd door de stuurgroep na vaststelling door de gemeenteraad, Provinciale Staten en de Verenigde Vergadering van het Waterschap. Stedin en HW Wonen hebben op bestuurlijk niveau ingestemd met de definitieve RES.

De planning voor de RES is hieronder weergegeven.

6. Inzet middelen en capaciteit door verschillende overheden

Van alle partijen die in de stuurgroep en kerngroep plaatsnemen worden een inzet gevraagd. Deze inzet zal bestaan uit het leveren van capaciteit, het leveren van financiële middelen, dan wel allebei.

Capaciteit

Elke partij heeft een belang in de RES en wordt gevraagd hun inbreng hierbij te leveren. Deze zal in ieder geval bestaan uit het leveren van capaciteit voor de stuurgroep en de ambtelijke werkgroep welke de RES inhoudelijk zal opstellen en de stukken voor de stuurgroep zal voorbereiden.

Voor het opstellen van de RES en het proces wat hierbij moet worden doorlopen wordt een bureau ingehuurd om dit te begeleiden. Voor deze inhuur zullen er middelen beschikbaar moeten worden gesteld. Van de partijen verwacht dat zij hun inhoudelijk inbreng leveren zodat de maatregelen en acties ook daadwerkelijk kunnen worden uitgevoerd. Met inbreng in de ambtelijke werkgroep en in de stuurgroep wordt aangegeven wat naar oordeel van de verschillende partijen wel mogelijk is en wat niet.

Middelen

Vanuit het Rijk worden er middelen beschikbaar gesteld voor het opstellen van de regionale RES-en in Nederland. Deze middelen zullen eind van 2019 beschikbaar worden gesteld voor de komende drie jaar. Uit deze middelen kan het opstellen van de RES worden betaald.

De inbreng van capaciteit door de verschillende partijen in de stuurgroep en in de werkgroep geschiedt om niet.

Naast de capaciteit inbreng van de verschillende partijen wordt door Stedin en het waterschap Hollandse Delta het volgende ingebracht:

Stedin

In de basis wil Stedin vier belangrijke bouwstenen aanbieden:

Actief deelnemen in RES

- Proactief bijdragen aan regionale stuurgroep en werkgroep(en) gedurende het proces voor de lange termijn met als doel gezamenlijk richting geven aan de energietransitie. Waar nodig leggen wij de verbinding met de andere netbeheerders als dat relevant wordt gedurende het proces. Op deze manier wordt ook kennis en ervaringen van onze deelname in andere RESsen gedeeld per RES regio.

Kennis van energie-infrastructuur

- Een basisdocument met uitleg hoe de energie-infrastructuur werkt, enkele ruimtelijke ontwerpprincipes, kengetallen en kaarten van de elektriciteits- en gasinfrastructuur van uw regio. Toelichting en nadere uitleg via het hoe en waarom van infrastructuur verloopt via onze actieve deelname.

Inzicht ontwikkelmogelijkheden energietransitie initiatieven

- Inzicht in waar het net makkelijk en moeilijk (ruimte, tijd en geld) uitgebreid kan worden. Hiermee kan bepaald worden welke gebieden wanneer vanuit infrastructureel oogpunt geschikt zijn voor hernieuwbare opwek voor de korte termijn (kansenskaarten). Stedin biedt graag een workshop aan om hiermee aan de slag te gaan.

Consequenties energie-infrastructuur inzichtelijk maken

- Iteratief regionale aanbod doorrekenen naar impact op energie-infrastructuur via de netimpactanalyse. Het resultaat wordt telkens geduid in benodigde tijd, ruimte en maatschappelijk kosten. Met deze vertaalslag helpen wij duiding te geven aan de impact van diverse gezamenlijk bepaalde scenario's en kunnen we optimaliseren in oplossingsrichtingen ten aanzien van verstandig omgaan met maatschappelijke middelen, ruimte en tijd. Hierbij kijken wij over de grenzen van de RES-regio's heen, en betrekken wij ook de infrastructuur van de landelijke netbeheerders.

Het belang van Stedin in de RES

Met een goede RES kunnen netbeheerders anticiperende investeringen in infrastructuur uitbreidingen doen. Samen kunnen we de energietransitie planbaar(der) maken.

Met een concrete RES komen we verder

- Maak regionaal aanbod zo duidelijk mogelijk (wat, waar, hoeveel en wanneer). Dan kunnen wij beter anticiperend investeren in infrastructuur uitbreidingen.

Met een integrale RES komen we verder

- De energietransitie is integraal en omvangrijk. Onze infrastructuur ook. Tijdig investeren in infrastructuur betekent ook idealiter aandacht voor industrie, mobiliteit en landbouw in de RES.

Ontwerpen met aandacht voor infrastructuur

- De RES gaat over ruimtelijke inpassing van hernieuwbare productie zoals wind, zon & warmte en om de benodigde ruimte voor infrastructuur (boven- en ondergronds) om deze regionaal te ontsluiten.

Probeer de wereld na 2030 niet te vergeten

- Infrastructuur gaat lang mee en uitbreidingen worden ver van te voren gepland. Een zichthorizon tot 2050 stelt ons in staat tijdig te investeren in uitbreidingen.

Waterschap Hollandse Delta (WSHD)

Het WSHD wil het volgende inbrengen bij het opstellen en uitwerken van de RES:

- WSHD streeft naar energieneutraliteit en verwacht in 2030, of zo mogelijk eerder, zover te zijn.
- Energieneutraliteit is geen doel op zich maar een resultaat dat moet bijdragen aan de RES-doelstelling van een betaalbare, betrouwbare, schone en veilige energievoorziening voor iedereen in het beheergebied van WSHD in 2050.
- WSHD staat open voor samenwerking met gemeenten en bedrijven op het gebied van duurzame energievoorziening.
- WSHD is bereid eigen gronden en assets beschikbaar te stellen voor de energie-transitie, mits dit past binnen de randvoorwaarden van het waterbeheer.
- In het bijzonder geldt dat voor aquathermie zoals warmtewinning uit oppervlaktewater en gezuiverd afvalwater. WSHD wil hierin, daar waar het kan, faciliterend optreden. Hierbij wordt zoveel mogelijk aangesloten bij reeds geplande projecten in het watersysteem of in de afvalwaterketen.
- WSHD is bereid vanuit een faciliterend mee te werken aan realisatie van windenergie. HVC is daarbij vaste partner.
- WSHD is bereid mee te werken aan de inzet van eigen biogas voor elektriciteit en warmte dan wel alternatieve inzet, bijvoorbeeld levering aan het aardgasnet.
- WSHD spant zich in om de uitstoot van broeikasgassen bij de zuiveringen tegen te gaan.

Communicatie

Vanuit de deelnemende partijen in de stuurgroep wordt tevens gevraagd om iemand aan te wijzen welke de communicatie vanuit deze partij over de RES zal uitvoeren. Het is van belang dat de communicatiemedewerkers vanuit alle deelnemende partijen ook onderling overleg en contact hebben zodat we ten alle tijden dezelfde boodschap versturen en dus met één mond praten.

Maar ook om eventuele participatie bijeenkomsten met de maatschappelijke organisaties of raden, staten en verenigde vergadering te organiseren wordt hierbij inzet gevraagd.

7. Gebruik van data en monitoring

Voor het opstellen van de RES wordt er landelijk data aangeleverd welke gebruikt kan worden. Hierbij worden bepaalde aannames gedaan. Deze worden aangeleverd vanuit het Nationaal Programma RES. Belangrijk is dat alle partijen welke meewerken aan het opstellen van de RES ook instemmen met de randvoorwaarden en aannames op het gebied van data en monitoring.

De data die aangeleverd wordt en de aannames en randvoorwaarden zijn weer van belang voor de optelbaarheid van alle RESsen in alle regio's in heel Nederland. Dit is belangrijk om zicht te houden op het behalen van de overkoepelende nationale opgave uit het Klimaatakkoord. Dit betekent dat de RES als product moet voldoen aan de landelijke analyse, monitoring- en rekensystematiek zoals deze is ontwikkeld door het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Hierbij moet wel worden opgemerkt dat alle data en kaartmateriaal die beschikbaar is een potentie weergeeft. Dit zijn technische potenties waarbij maatschappelijke en landschappelijke aspecten niet worden meegewogen. Deze vormen een belangrijke basis voor een breed gedragen RES.

Bijlage 1 Checklist startnotitie RES uit Handreiking RES

B 2.1 Inleiding

Doel van dit document

Dit document is bedoeld als leidraad voor het opstellen van een startdocument waarmee regio's formeel bekrachtigen met elkaar aan een RES te gaan werken. We maken hierbij onderscheid tussen enerzijds het bestuurlijke startdocument die door de overheden in de regio wordt ondertekend, en anderzijds de samenwerkingsovereenkomst waarin de bredere samenwerking rondom de RES wordt vastgelegd (met partijen als de netbeheerder, maatschappelijke partijen, milieu organisaties, bedrijven, etc.).

In dit document leest u bovenal over elementen die aan de voorkant van het proces geregeld moeten zijn om als overheden goed met elkaar van start te gaan. Het is goed om te benadrukken dat dit document niet is bedoeld om één vaste manier te beschrijven waarop het RES-proces in de regio moet worden opgestart. Het is wel bedoeld om de minimale vereisten die aan het RES-proces worden gesteld onder de aandacht te brengen en om aandachtspunten te benoemen waar je als RES-regio aan de voorkant over na moet denken, dan wel een keuze op moet maken.

Bestuurlijk startdocument

- Het formele startmoment van de RES voor de regio; raadzaam om het bestuurlijk startdocument te laten vaststellen door raden, Staten en Algemene Vergaderingen van de decentrale overheden en dit zoveel mogelijk aan het begin van het RES proces te doen;
- Een belangrijke element dat in het startdocument plaats moet krijgen is borgen van de wijze waarop de RES wordt vertaald in het ruimtelijk beleid van gemeenten en provincie(s), zijnde de vertaling van de ruimtelijke consequenties van de RES in de Omgevingsvisie;
- Geeft bestuurlijk commitment voor het meewerken aan de nationale opgave binnen de RES en de bijbehorende planning van het Programma RES en koppelt het bestuurlijke commitment ook aan de ambtelijke inzet om dit te realiseren;
- Primaar benodigde partijen zijn de bestuurders van de overheden. Daarnaast kan het document worden gebruikt om ook de bredere samenwerking rondom de RES te bekrachtigen (samenwerkingsovereenkomst).

Samenwerkingsovereenkomst

- Brede samenwerking tussen de betrokken partijen in een RES regio (maatschappelijke partijen, overheden, netbeheerder(s) etc.)
- Bevat afspraken over de opgave waaraan wordt gewerkt;
- Kan worden gekoppeld aan het bestuurlijke Startdocument;
- Is niet verplicht maar wel raadzaam om op te stellen.

Het bestuurlijke startdocument

Vanaf het moment van ondertekenen van het definitief Klimaatakkoord gaan de regio's formeel aan de slag met het vormgeven van een RES waarmee invulling zal worden gegeven aan de nationale klimaatdoelstellingen. De opgave waar iedere afzonderlijke regio voor staat vraagt om goede afspraken en heldere kaders aan de voorkant van het proces tussen de samenwerkende partijen. In het bestuurlijk startdocument staan in ieder geval de volgende elementen:

- ✓ Definiëren van wat de RES is
- ✓ De opgave waar de regio voor staat en het commitment voor die opgave
- ✓ Projectorganisatie
- ✓ Inzet middelen en capaciteit voor verschillende overheden
- ✓ Planning op hoofdlijnen, gerelateerd aan het Klimaatakkoord
- ✓ Verhouding ten aanzien van het Nationaal Programma RES (governance)
- ✓ Gebruik van data en monitoring. Uitgangspunten en aannames die wij aanleveren
- ✓ Bestuurlijk commitment

Het is raadzaam om aan de voorkant een startdocument bestuurlijk te laten vaststellen in de regio waarin uitspraken worden gedaan over bovenstaande elementen. Deze afspraken vormen de basis voor de samenwerking. Dit betekent commitment voor het opleveren van een RES binnen een vooraf bepaalde tijd en overeenstemming over het proces en de werkstructuur om hier te komen.

Status van het bestuurlijk startdocument

Het bestuurlijk startdocument voor de RES heeft als doel om bestuurlijk commitment te krijgen op het proces, inhoud, planning, organisatie en doel. Met het opstellen hiervan worden de mogelijke aanpassingen in het beleid voor de fysieke leefomgeving voorbereid. Het is belangrijk dat raden, Staten en Algemene Vergaderingen van waterschappen moeten zoveel mogelijk worden betrokken in het proces van de RES. Hierin kan onderscheid gemaakt worden tussen 'informereren' en 'besluiten'.

Besluiten

Er zijn drie momenten waarop in het eerste jaar na ondertekening van het Klimaatakkoord besluitvorming kan plaatsvinden inzake de RES:

1. Bij de start van het RES proces – direct ondertekening Klimaatakkoord
2. Afronding concept RES – zes maanden na ondertekening Klimaatakkoord
3. Afronding RES 1.0 – twaalf maanden na ondertekening Klimaatakkoord

De formele besluitvorming moet in ieder geval plaatsvinden ten aanzien punt 3. Gezien de korte doorlooptijd is het waarschijnlijk niet voor iedere regio mogelijk om voor punt 1 en 2 ook formele besluitvorming te laten plaatsvinden. Hiervoor kan ook worden gekozen voor 'informereren'.

Informereren

Het is ook mogelijk om raden, Staten en Algemene Vergaderingen betrokken te houden op het RES proces door ze goed, tijdig en consequent te informeren. Hiervoor zijn verschillende vormen denkbaar. Enkele suggesties:

- **Thema-avonden of Kennissessie**
Met behulp van zogenaamde thema-avonden en/of kennissessies over de inhoud en het proces van de RES kunnen raden(en Staten en Algemene Vergaderingen) worden betrokken bij de RES.
- **Raadsnieuwsbrieven of het opstellen van uitgangspuntennotities**
Met behulp van nieuwsbrieven en notities kan breed worden gedeeld onder raadsleden wat de stand van zaken is ten aanzien van de RES.
- **Voorhangprocedures**
De voorhangprocedure heeft als doel de raad in de gelegenheid te stellen wensen en bedenkingen te uiten alvorens het college gebruik maakt van zijn bevoegdheid besluiten te nemen tot privaatrechtelijke rechtshandelingen (kopen, verkopen, huren, verhuren, schenken, overeenkomsten sluiten) indien de raad daar zelf om verzoekt of indien de uitoefening ingrijpende gevolgen kan hebben voor de gemeente.
- **Regionale raads werkgroepen**
Aan de voorkant van het RES proces kan een regionale raads werkgroep worden aangesteld die de raden van de verschillende gemeenten vertegenwoordigt en tevens als sparringpartner en klankbordgroep van de regionale RES stuurgroep dient.

B.2.2 Belangrijke Elementen In het bestuurlijke startdocument

In deze paragraaf worden meerdere belangrijke elementen voor het opstellen van een startdocument RES nader toegelicht. Dit betekent dat er aandachtspunten worden uitgewerkt en/of minimale vereisten worden benoemd.

Element 1: Definiëren van een RES

In een startdocument staat beschreven wat de RES precies is en waarom er aan een RES wordt gewerkt.

Minimale vereisten

- Uit de RES volgt de regionale bijdrage aan de nationale doelen die zijn afgesproken in het Klimaatakkoord. In ieder geval met betrekking tot de sectortafels Gebouwde omgeving en Elektriciteit;
- De RES biedt inzicht in de mogelijkheden voor regionale opwek en besparing, verdeling van bronnen (voor warmte) en de consequenties voor de infrastructuur.
- De RES vormt een bouwsteen voor het omgevingsbeleid van gemeenten, provincies en Rijk waarin integrale besluitvorming over de fysieke leefomgeving plaatsvindt;

Aandachtspunten

In de uitwerking van de startdocumenten kan er rekening worden gehouden met de mogelijkheden waarop een RES kan worden ingezet:

- Iedere regio bepaalt zelf of de opgaven van de sectoren Landbouw, Mobiliteit en/of Industrie ook worden meegenomen in de RES. Het is goed om deze keuze samen met de regionale partners te maken.
- De RES kan naast energie gerelateerde onderwerpen ook worden gebruikt om andersoortige opgave in de regio, of parallel processen op te pakken. Dit is de afweging van iedere afzonderlijke regio.
- De RES is een instrument om met maatschappelijke partners/ bedrijfsleven en bewoners te komen tot regionaal gedragen keuzen voor de opwekking van duurzame elektriciteit, de warmtetransitie in de gebouwde omgeving en de daarvoor benodigde opslag en energie-infrastructuur.
- De RES is ten tweede een manier om samenwerking tussen alle regionale partijen te faciliteren om daarmee te komen tot gezamenlijk gedragen keuzen voor gebieden, voor projecten en voor de implementatie en uitvoering van die projecten.
- Tenslotte is de RES een product waarin staat beschreven welke strategie de regio hanteert om energiedoelstellingen te behalen.

Elementen 2: De opgave en het commitment voor de opgave

Onderschrijven van de afspraken die in het Klimaatakkoord worden afgesproken en uitspreken om bij te willen dragen aan de nationale opgave.

Minimale vereisten

- Opgave zoals beschreven in paragraaf 3.2 en 3.3.

Aandachtspunten:

- Het Klimaatakkoord is nog niet definitief waardoor de opgave van de RES mogelijk nog gaat veranderen.
- De opgave is gelieerd aan de potentie die een regio heeft. Uitwisseling tussen regio's kan een mogelijkheid zijn.
- Indien alleen Elektriciteit en Gebouwde omgeving worden meegenomen in de RES is de verwachting dat in de tweede ronde de opgave groter wordt. Een strategie voor reductie van landgebruik, mobiliteit en industrie is ook nodig om de nationale opgave voor 2050 te behalen. Met het oog op draagvlak is het raadzaam hier vooraf over na te denken.
- Het aanbod van de regio's kan ook in meerder scenario's worden vormgegeven.
- Denk goed na over het vormgeven van een participatieproces voor de periode tot aan de concept RES, maar zeker ook in het toewerken naar de RES 1.0 (zie hiervoor ook Handleiding Participatie).

Element 3: Projectorganisatie

In het Klimaatakkoord is afgesproken dat het de decentrale overheden (gemeenten, waterschappen en provincie) een RES vormen. Daarbij moeten de maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven in de regio worden betrokken. Hiervoor is een ambtelijk programmteam met een duidelijke programmaleider nodig.

Minimale vereisten

- Regionale bestuurlijke stuurgroep waarin bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en overheden zijn vertegenwoordigd met een duidelijke voorzitter.
- GS en B&W geven bestuurlijk commitment om deel te nemen aan het proces, bestuurlijke deelname in de bestuurlijke stuurgroep
- Een participatieproces opzetten om ook 'de maatschappij' en het bedrijfsleven te betrekken (zie handleiding participatie)

Aandachtspunten

- Bespreken hoe er wordt omgegaan met verschillen in capaciteit en middelen tussen verschillende partijen.

Element 4: Planning op hoofdlijnen gerelateerd aan het Klimaatakkoord

Minimale vereisten

- Zes maanden na het sluiten van het Klimaatakkoord wordt de tussenbalans opgemaakt over de (potentiële) regionale bijdrage aan de nationale opgave: de concept RES. Deze tussenbalans wordt voor doorrekening vrijgegeven door het college van B&W, GS en het AB aan het Nationaal Programma RES. Ook worden de raden, Staten en de Algemene Vergadering geïnformeerd. De concept RES wordt ook gedeeld met de maatschappelijke partners.
- Uiterlijk 12 maanden na sluiten Klimaatakkoord vindt er definitieve besluitvorming plaats over de RES 1.0 in de regionale stuurgroep, waarmee de regio bijdraagt aan de nationale doelen. Dit vraag om besluitvorming in zowel B&W, GS en DB, als door de gemeenteraad, Provinciale Staten en Algemene Vergadering.
- 12 maanden na het sluiten van het Klimaatakkoord (in 2020) begint de uitvoeringsfase waarin de RES een afgewogen bouwsteen vormt voor de omgevingsvisies van gemeenten en provincies.

Aandachtspunten

- Rekening houden met procedures en besluitvorming van andere overheden in de regio. Richtlijn is dat dit zeker 2 maanden in beslag neemt, dit kan overigens per regio verschillen.

Element 5: Aannames en uitgangspunten op het gebied van Data en Monitoring

Minimale vereisten

- Instemmen met de randvoorwaarden en aannames op het gebied van Data en monitoring die worden geleverd vanuit het Nationaal Programma RES. Raadzaam dit ook in de samenwerkingsovereenkomst op te nemen zodat iedereen met dezelfde uitgangspunten en aannames werkt.
- Voor de vergelijkbaarheid van de regionale bijdragen voor de hernieuwbare opwek en besparing is het belangrijk dat deze optelbaar zijn. Dit is belangrijk om zicht te houden op het behalen van de overkoepelende nationale opgave uit het Klimaatakkoord. Dit betekent dat de RES als product moet voldoen aan de landelijke analyse, monitoring- en rekensystematiek zoals deze is ontwikkeld door het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL).

Element 6: Escalatie en Risico

Minimale vereisten

- Beschrijving van de rol die de stuurgroep heeft bij verschillen van mening of andere zaken die een significant effect op de totstandkoming van de RES kunnen hebben
- Afspraken over eventuele aanvulling van informatie of keuzes als er grote hiaten in de RES zouden ontstaan.
- Afspraken maken over het in beeld brengen van risico's en het management hiervan.

Aandachtspunten

- Tijdens het opstellen van de RES kunnen verschillen van mening ontstaan, of kunnen partijen benodigde informatie niet, of niet tijdig leveren. Het lijkt verstandig om de stuurgroep een verantwoordelijkheid te geven als hierin escalatie nodig is. Als 'eigenaar' van het opstellen van de RES en de tussenproducten kan de stuurgroep dan partijen aanspreken op hun bijdrage, en kan ook om toelichting of verantwoording gevraagd worden door de betrokken partijen. Zo nodig overlegt de voorzitter van de stuurgroep met de voorzitter van het Nationaal programma RES of met voorzitters van andere regio's.
- Er is geen sprake van formeel interbestuurlijk toezicht, waardoor het escalatiemiddel tijdens het proces 'het goede gesprek' zal zijn.